

Gergics Gábor

Oroszország egyedülálló pozíciója az energiarendben

A Nemzet és Biztonság számára készített jelen írásában a szerző az orosz energiaszektor külső és belső adottságait veszi számba, és az orosz energiaszektor belső erőviszonyaiban való eligazodáshoz kínál fogódzókat.

A 21. század egyvalamiben biztosan nem fog eltérni az előzőtől: az energiafelhasználás meghatározó mértékben szénhidrogén alapú marad, melynek két fő forrása továbbra is a kőolaj, illetve a földgáz. Az energiastratégia alapvető követelménye a távlatos gondolkodás, a jövő minél pontosabb analízise. De meddig láthatunk előre? Mi a tervezés határa? Mikor válnak a kontúrok halványná?

A válaszhoz a hosszú távra szóló gázszállítási szerződések, a kiszámíthatóság zálogai visznek közelebb. Németország 2036-ig, Olaszország 2035-ig, míg Franciaország 2030-ig bezárólag kötött ellátási szerződést legnagyobb partnerével, Oroszországgal. Ezek egyoldalú felmondása mind hatalmas mértékű kártérítést vonnának maguk után. Az Európai Unió dokumentumai 2020-ig (csak ritkán 2030-ig) foglalkoznak a fenntarthatóság prognózisával. Az OPEC legfrissebb éves jelentése, a Nemzetközi Energiaügynökség (IEA), valamint az adatait tekintve talán legmegbízhatóbb British Petroleum sem merészkedik 2030-nál tovább a kőolaj- és földgáztartalékok, a kereslet és a fogyasztás kilátásait illetően. A legmesszebb talán a Goldman Sachs ment, mikor két tanulmányában is – *Dreaming With BRICs: The Path to 2050* (2003), és a *BRICs and Beyond* (2007) – 2050-ig próbálta feltérké-

pezni Brazília, Oroszország, India és Kína globális és egyben energetikai pozícióját, az időhatár kitolása miatt láthatólag egyre bizonytalanabb kézzel.

Az elemzőknél is többet mondanak az egyes vállalatok koncessziós szerződéseinek határidői. Példaként érdemes figyelemmel kísérni a Gazprom és leányvállalatainak gáz-, illetve olajmezőkre szerzett licenzeit, melyek nagyrészt 2018–2026-ig tartó időszakra szólnak, s csak néhányuk a század közepéig (Sziporisevszkoje – 2047, Szugmutszkoje – 2050). A Rosznyefty ugyanilyen típusú koncessziói az olajszektorban szintén csak a 2013–2030-ig tartanak.

A nemzetközi erőviszonyok valós sarkpontjai

A nemzeti kincset jelentő energiahordozók kitermelése, piacaik megszerzése és exportálásuk nagyfokú szakértelmet és racionalitást megkövetelő technikai, gazdasági és pénzügyi műveletsorozat. Éppen ezért központi kérdés, hogy mely államok birtokolják, termelik és exportálják legnagyobb mértékben a világot éltető két elemi fosszilis tüzelőanyagot.

Kezdjük a kőolajjal. A világ bizonyított kőolajtartalékainak több mint húsz százaléka Szaúd-Arábia területén található. Az

1990-es év feltárási csúcsának köszönhetően a ma 264,2 milliárd hordóra tehető mennyiséggel az ország messze megelőzi az albertai olajhomok kiaknázására berendezkedő Kanadát, mely e víz- és energiaigényes eljárással 180 milliárd hordós tartalékot tudhat magáénak. Irán és Irak harmadik és negyedik helye legfőképpen a térségbeli geopolitikai csatározások és a világ feltartóztathatatlan energiaéhségének szemszögéből válik izgalmassá. Oroszország 79,4 milliárd hordós tartalékával mindössze nyolcadik ezen a listán, s ezzel az összes tartalék 6,4 százaléka felett diszponál. Ám ami mégis bizakodásra adhat okot a számára, hogy a feltárások folyamatosak és eredményesek, s ne feledkezzünk meg az Arktisz termelésbe való bevonásának lehetőségéről sem, hisz a föld ásványolaj-tartalékának bizonyítottan több mint egynegyede ezen a területen található. A tartalékok tekintetében a világpolitikai mozgásokat befolyásolhatja, hogy a világon ismert 1237,9 milliárd hordónyi kőolajtartalék több mint háromnegyede az OPEC kötelékébe tartozó államok kezében van. Az OPEC-nek így a kínálat növelésével vagy egyes termelőhelyek szándékos pihentetésével (ez utóbbira főként Szaúd-Arábia rendezkedett be) döntő befolyása van a kőolaj világpiacon árának alakulására. Ha emellé még Oroszország hallhatólagos és termé-

zetesen informális támogatását is el tudják érni (ahogy ez a legtöbb esetben meg is történik), könnyen tarthatják fenn akár huzamos ideig is az általuk megkívánt ár-színvonalat.

A tartalékokban jelentkező hátrányát a termelés volumenében próbálja kompenzálni Oroszország. Ebben az összevetésben csak kevéssel marad el az élvonalas szaúdiaktól. Az Arab-félszigeten fekvő monarchia napi kitermelése 10,4 millió hordó, ami csak egy árnyalattal előzi meg az oroszok 9,97 milliós mennyiségét. Az orosz termelés magasabb fokozatba kapcsolása a 2000. esztendőktől eredeztethető. Ekkor még „csak” 6,5 milliós volt ez az érték, ám a határozottabb elnöki vezetésnek köszönhetően innentől tempós növekedés adott lendületet az orosz energiaiparnak.

A termelés mennyiségével összhangban érdemes egy pillantást vetnünk a legnagyobb kőolajfogyasztók élbolyára. Noha az Egyesült Államok a belföldi kitermelés tekintetében „két végén égeti a gyertyát”, ő használja fel a világ kitermelt kőolajának majdnem egynegyedét. Ez a 20,7 millió hordós fogyasztás több mint kétszerese a második Kínáénak, és majdnem nyolcszoros az ebben az összevetésben negyedik Oroszországnak.

A földgázért folyó küzdelem alapállása egészen más képet mutat. A világban je-

Az orosz kőolajpiac kitermelési mutatói (millió tonna)

	2007	Részesedés %	2006	Részesedés %	Különbség %
Rosznyefty	110,38	22,47	81,71	17,00	135,09
Lukoil	91,43	18,61	90,42	18,82	101,12
TNK-BP	69,44	14,13	72,42	15,07	95,89
Szurgutnyeftyegaz	64,50	13,13	65,55	13,64	98,40
Gazprom Nyefty	32,67	6,65	32,72	6,81	99,85
Tatnyefty	25,74	5,24	25,41	5,29	101,30

Forrás: Gazprom Nyefty 2007 Annual Report

lenleg ismert földgázkészletek 25,2 százaléka Oroszország területén található, amivel toronymagasan világelső a 15,7 százalékos Irán és a 14,4 százalékkal rendelkező Katar előtt. Ez a 44,65 ezermilliárd köbméteres bázis alapozza meg a grandiózus orosz terveket. Az orosz dominancia a termelési adatsorokban is megmarad, itt az évi 607,4 milliárd köbméteres mértékkel a globális termelés ötödét tudja felmutatni. Az igazi gond a világban tapasztalható elementáris mértékű, csillapíthatatlan fogyasztás. A földgáz az utóbbi évek energiamérlegében a második helyre küzdötte fel magát, megelőzve a szénenergiát. Ez jól láthatóan problémát okoz az utolsó tartalékait az ebben a tekintetben is bőszén kitermelő USA-nak éppúgy, mint az Európai Uniónak és Oroszországnak is.

Az orosz piac hatalmi viszonyrendszere

Ami kívülről magabiztosság, domináns piaci fellépés, az belülről az orosz állam és domináns vállalatai részéről kétségek, bizonytalanságok sora. Talán lehet azt mondani, hogy a Gazprom az orosz gazdaság tükörképe. Felépítése, gazdálkodása, stratégiája egy tudatos, precízen működő államgépezethez hasonlítható. De ne feledjük, nincs ez másként nyugati riválisai esetében sem. Az Exxon Mobil, a Chevron vagy például a British Petroleum hierarchikus strukturáltsága, pénzügyi műveleteinek összetettsége és érdekérvényesítő képességének mértéke már-már államalakulatokéval vethető össze.

Az orosz energetikai viszonyok vizsgálata mégis sok tekintetben unikum. A hatalmi struktúrák (klánok) érzékeny egyensúlya, a készletgazdálkodás, a kitermelés, a belső fogyasztás és a tranzit kihívásai

mind-mind sajátos szerepet kölcsönöznek ennek a robusztus országnak.

A szovjet időkben egymástól hermetikusan elzárt földgáz-, illetve olajipar a Szovjetunió felbomlása után rendkívüli változásokon ment keresztül. Az 1990-es évek privatizációs hullámai az energetikai szektorban új tulajdonosi csoportokat hoztak helyzetbe, amelyek attól sem riadtak vissza, hogy frissen szerzett gazdasági hatalmukat politikaivá konvertálják. A putyini rezsim azonban merőben új struktúrát és vállalatirányítási metódusokat vezetett be. A „*Jelcin–Putyin-deal*” csak korlátozott időre szólt, és feltételes védettséget biztosított. Tisztán kell látnunk, a második Putyin-ciklus idején kiteljesedő „bürokratikus kapitalizmus” nem oligarchabarát rendszer! Az írott és az íratlan szabályokat tiszteletben tartó oligarchákat megtűri, megszegőik azonban könnyen elveszíthetik szabadságukat és vele útleveleket egyaránt. A putyini államalakulat új módszerének lényege, hogy nem az oligarchákkal folytatott kétes alkudozásban morzsolja fel erőforrásait, energiáit, hanem a stratégiai vállalatok irányításába delegálja bizalmasait, az állami akarat lojális képviselőit, s így szerez érvényt hosszú távú érdekeinek. Nem a tulajdont akarja elsősorban, hanem az irányítást! Ennek igazolására a kiemelt vállalatok között számtalan példát találunk (Szergej Ivanov, Igor Suvalov – OAK; Viktor Ivanov – Aeroflot; Alekszandr Zsukov – RZSD; Igor Szecsin – Inter RAO JEESZ), a továbbiakban azonban csak az energiaipariakról szólnok.

A legismertebb a Gazprom helyzete. A Vjahirev-menedzsment által kiszervezett Gazprom-aktívák visszaszerzésében oroszlánrészt vállaló vezérigazgató, Alekszej Miller mellé – egyesek szerint fölé – 2002 júniusában kerülő, feltörekvő ifjú, Dmitrij Medvegyev politikai lojalitása már

akkor sem volt kérdéses, s a 2005. novemberi első miniszterelnök-helyettesi – és nemzeti projekteket felügyelő – tisztsége a kormány mögé való felsorakozást deklarálta. Medvedyev 2008. május 7-e óta az Orosz Föderáció elnöke, s helyét az igazgatótanács elnöki posztján a korábbi kormányfő, Viktor Zubkov foglalta el 2008. június 27-én. A kormányhoz való kötődést két további szál hivatott biztosítani: az igazgatótanácsban helyet foglaló Elvira Nabiullina gazdasági-fejlesztési, valamint Viktor Hrisztyenko ipari és kereskedelmi miniszter. Az új energetikai miniszternek, Szergej Smatkonak „csupán” a nyugati vezetőkes olajszállításokat lebonyolító Transznyeft maradt. A Gazprom így kétségbevonhatatlanul az állam bel- és külföldi mozgástérbővítésének fontos eszközeként aposztrofálható.

Egyelőre kevésbé ismert az orosz olajipar újdonsült vezető stratégiai vállalatának, a Rosznyeftnek a helyzete. A viszonylagos ismeretlenség már csak átmeneti ideig tarthat. A Rosznyeft feltűnő emelkedése 2002-re datálható, de az igazi áttörést Igor Szecsin 2004. júliusi igazgatótanács-elnöki kinevezése hozza meg. A „Cég” kötelékében az 1980-as években Mozambikban és Angolá-

ban edződött Szecsin elévülhetetlen érdemeket szerzett a Jukosz elleni eljárás hatóságos levezénylésében, a legértékesebb gyöngyszem, a Juganszknjeftyegaz 2004. decemberi árverésen történő megkaparintásával pedig egy igazán imponáló világ-cég alapjait rakta le. Szecsin 2008. május 12. óta az energetikai ügyekért felelős miniszterelnök-helyettesként várhatóan az olajipar széles spektrumára lesz ráhatással, és ez valószínűsíthetően nem a 2007 óta kiemelt stratégiai vállalat státusú cég hátrányos megkülönböztetését fogja eredményezni. A Rosznyeft igazgatóságában két további magas rangú hivatalnok található, az elnöki adminisztrációt vezető Szergej Nariskin és a még mindig állami többségű Külkereskedelmi Bank (VTB) elnök-vezérigazgatója, Andrej Kosztyin.

A belső piac halmozódó kihívásai

Az orosz energiaipar sosem látott kihívások előtt áll. A termelésbe bevonható kitermelési helyek fogyása, a főleg a kőolaj területén érezhető csúcsra járatás, valamint az e tendenciáknak a legkevésbé sem kedvező óriási belső fogyasztásbővülés összességében majdhogynem megoldhatatlan feladat elé állítja az ország vezetőit. A legideálisabb számukra az lenne, ha egyszerre tudnák növelni a feltárásokat, az új lelőhelyeken való kitermelést, vissza tudnák fogni az intenzív belső keresletnövekedést és képesek lennének megfelelni vállalt exportszerződéseiknek is. Rögtön látszik, hogy ilyen idilli állapot jószerevel elképzelhetetlen.

Nézzük meg tüzetesen: kik a szereplők és milyen a befektetési környezet? Hol található a legfőbb lelőhelyek és kik rendelkeznek felettük? Mi az orosz kitermelési

A Gazprom. A Szovjetunió Gázipari Minisztériumának 1989-es átalakításával létrejött társaság privatizációjára több hullámban került sor (ezek közül kiemelkedik az 1993–1995 közötti), míg mára az RTS és MICEX orosz tőzsdéken jegyzett cégben az orosz állam elégedetten nyugtázhatja, hogy a döntő befolyást biztosító 50,002 százaléknyi részvény a tulajdonában van. A Gazprom neve az elmúlt húsz év során fogalomná vált a világ minden táján. A sok helyen tapasztalható demonizálása ellen szól némiképp, hogy az energiaszektorban az eladást tekintve a világon tíz vállalat is megelőzi az orosz monstrumot, s a realizált profit és piaci érték szempontjából is lemaradt a dobogó legfelső fokáról.

potenciál határa? Hogyan lehet összeilleszteni a belső kínálatot a jelenlegi népgazdasági szempontokkal?

Az orosz primer energiamérleg súlyos aránytalanságokat mutat. Oroszország energiateherhasználása ma 51 százalékban földgázalapú, megelőzve a kőolajat és a szénét (21 illetve 15 százalék). Ez a szint kritikus, tovább torzítani nem célravezető. Tény, a világ gáztartalékainak negyede Oroszországban található. A tartalékok 62,4 százaléka felett a legnagyobb piaci szereplő, a Gazprom diszponál, de nem ő az egyedüli szereplő. A független termelők a tartalékok 21,3 százalékát birtokolják – közülük is a legtöbbet a Novatek, amelyet a „legnagyobb függetlenként” aposztrofálnak, bár 20 százaléknyi részesedését egy ügylet során már kénytelen volt a Gazpromnak eladni –, míg a fennmaradó 16,3 százalék egy kiosztatlan alapon van.

A kitermelési arányok ennél egyértelműbbek. Itt a pénzügyi, majd reálgazdasági válság előtt még több mint 300 milliárd dollár kapitalizációjú Gazprom az orosz gáztermelés 84,7 százalékát produkálja. Övé a világ második legnagyobb mezője, az Urengoj, és 1984 óta innen, Jamal-Nyenyecföldről töltik fel a Nyugat-Európába menő vezetékek nagy részét is. Az orosz rangsorban méret szerint következő mezők, a Jamburg, a Zapoljarnoje és a Stokman is a Gazprom kezelésében van. A Tazovszkij-félszigeten egymástól 180 km-re fekvő jamburgi és zapoljarnojei bázisokból évi 45 milliárd köbméteres termelésre lehet számítani (a zapoljarnojei maga 35 milliárdjával mellel a világ legintenzívebben termelő mezője). A Stokmanmező licencét a száz százalékban Gazprom-leányvállalat Szevmornyeftye gaz bírja, s ha ezen a Barents-tengeri, 3,8 trillió köbméter tartalékú helyen is beindul a termelés, 2013-ban már pumpálhatnak

belőle az Északi Áramlatba, s a tervek szerint 2014-re cseppfolyósított gázt, LNG-t is szállíthatnának külföldre.

Az ágazatvédelem orosz sajátosságai

A magas világpiaci árak komoly pénzügyi átrendeződést képesek generálni. A lelőhelyek állami kézben tartása elégszer nem hangsúlyozható stratégiai kérdéssé nőtte ki magát – ez persze korábban sem volt sokkal másképp. A lelőhelyek – és azokon keresztül az energiaipari mamutok – megóvását hivatott biztosítani a 2008 májusában hatályba lépett törvény a stratégiai ágazatokhoz való külföldi hozzáférés korlátozásáról. A negyvenkét ágazat között található a fegyveripar, a repülőgépgyártás, az űrtechnika, a nukleáris és radioaktív anyagok előállítása és kereskedelme és természetesen az energetika. Szigorú feltételeket szab a törvény az ásványkinceseknek a „szövetségi jelentőségű lelőhelyeken” való kitermelése során. Stratégiai minősül a minimum 50 milliárd köbméter földgázt vagy 70 millió tonna kőolajat tartalmazó lelőhely. Ez közvetlenül a Gazprom és a Rosznyefty piaci vezető szerepét betonozza be. Ezekbe a stratégiai ágazatokba engedélyköteles a befektetés, az engedélyek kérdésében pedig nem más, mint egy erre a célra speciálisan felhatalmazott, a mindenkori miniszterelnök vezette, a gazdasági és a honvédelmi minisztert is a tagjai között tudó kormánybizottság dönt. A hatósági zöld jelzés kiadásához még az FSZB (Szövetségi Biztonsági Szolgálat) szakértői véleményét is be kell szerezni. És van egy fontos limit: az orosz stratégiai vállalatok részvényeit külföldi társaságok legfeljebb 50 százalékot meg nem haladó mértékben szerezhetik

meg, és ha a befektető külföldi állam, állami tulajdonú szervezet vagy nemzetközi szervezet, akkor ez a határ maximum 25 százalék lehet.

A piacvédelem közvetlen törvényi biztosításán túl az orosz vezetés még számos finom vagy kevésbé finom eszközt is alkalmaz a külföldi befektetők kordában tartására, esetleges megregulázására, a közös vállalati részesedések módosítására. A legújabb, „harmadik generációs eszköz” nem más, mint a környezetvédelem. A természet oltalmazásának mint hivatkozási alpnak legékesebb példája a Szahalin-II projekt kapcsán lezajlott orosz művelet. A Szahalin szigetén, a Piljtun-Asztohszkaja és a Lunszkaja területeken feltárt kőolaj és földgáz kiaknázására létrejött konzorcium 1994-ben kialakult termelésbeli részesedésszerzési megállapodása (PSA) egyre kényelmetlenebbé vált az időközben számottevően megerősödő orosz partnernek, a Gazpromnak. Az 1,2 milliárd hordó kőolajat és 500 milliárd köbméter földgázt rejtő lelőhelyek és a hozzájuk kapcsolódó infrastruktúra – a szigetet átszelő vezetékek és a Szahalin sziget déli részén megépülő LNG-terminál – nem véletlenül hozta lázba az orosz óriást. Oroszország első LNG-terminálja teljes kapacitásában 9,6 millió tonna cseppfolyósított gázt lesz képes évente várhatóan a japán, illetve a dél-koreai piacokra feltankolni.

Az eredeti PSA szerinti 50 százalékot meghaladó pakettel projektvezető brit-holland Royal Dutch Shell térdre kényszerítésében hathatós segítséget nyújtott a Gazpromnak az orosz környezetvédelmi felügyelet, a Roszprirodnadzor. Az Oleg Mitvol vezette ellenőrző szervezet számos észrevételt tett a folyamatban lévő fejlesztések környezetkárosító hatásaival kapcsolatban, melyek kiküszöbölése a projekt összköltségét – a korábban tervezett 11

milliárd dollárt – megduplázták volna. A fokozódó nyomás hatására a Shell 2006 decemberében megállapodást kötött a Gazprommal: eladta részvényeinek jelentős hányadát, új tulajdonosi arányokat kialakítva ezzel az operátor Szahalinenergóban. Az elemzők szerint a 15–17 milliárd dollár értékű pakettet 7,4 milliárdért megvásárló Gazprom mára a projektcég 50 százalék plusz egy szavazati jogával rendelkezik, kisebbségbe szorítva mind a Shellt, mind a másik két befektető japán céget is (Mitsui, Mitsubishi). Mint azt ez a példa is szemléletesen mutatta, a környezetvédelemre és a projekt csúszására való hivatkozás mint az állami nyomásgyakorlás hatékony eszköze Oroszországban is jól funkcionál.

Sajnos a nemzeti érdekek megóvásának kevésbé finom módjai sem ismeretlenek Oroszországban. Az ügyészség, az adóhatóság és újabban a monopóliumellenes szolgálat (*Fegyeralnaja Antimonopolnaja Szluzsba*) hatósági erejének cégek piacról való kiszorítására, felszámolására való használata súlyos aggodalomra ad okot. A legújabb, valószínűleg egyezsége kényszerülő társaság a Brit Virgin-szigeteken bejegyzett brit-orosz vegyesvállalat, a TNK-BP lesz. Az orosz piac harmadik leg erősebb olajcégén jelenleg fele-fele arányban osztozkodó partnerek között az erősödő hatósági nyomás alatt a mérleg nyelve az orosz oldal javára billenhet. A kedvezményezett még ismeretlen: a Rosznyefty és a Gazprom Nyefty versenyfutásából még bármelyikük kikerülhet győztesen.

A Rosznyefty lesz az új úr?

A két fő energetikai szegmens közül az olajipar helyzete a nehezebb. A Szovjetunió felbomlása után szilánkokra hulló

ágazat állapota a 2000 után elinduló konszolidáció ellenére még mindig kritikus állapotban van. A kitermelési technikák szovjet hibái, a lelőhelyek csúcsra járatása, kimerülésük veszélye, az új feltárások alacsony hatékonysága és az exportvezetékek elavultsága együttesen nehezen kalkulálható kockázati tényezőként állnak egymás mellett. Ezeket a csak évtizedeken átívelő beruházások árán megoldható problémákat tovább tetézik a belső piaci szereplők pozícióharcának drámai változásai. Számtalan forrás unalomig ismételt állításával szemben úgy látom, hogy ma nem a Gazprom az orosz energiaipar „legveszedelmesebb” szereplője, hanem az olajiparban tevékenykedő Rosznyefty, melynek „kis gömböcként” való viselkedése ma még beláthatatlan méreteket ölthet. A vertikálisan integrált vállalat legfőbb erőtartaléka a korábban a „Jukosz-leány” Juganszknjeftjegaz birtokolta Priobszkoje mező, melynek háromnegyedét ma a Rosznyefty kezeli. (A fennmaradó egynegyedét a Gazprom birtokolja, miután 2005 szeptemberében megszerezte a Roman Abramovics uralta Szibnyefty 72 százalékát – nem mellékesen épp a Rosznyefty orra elől.) A 16 milliárd hordós tartalékkal rendelkező mező mellett a Rosznyefty két legígéretesebb forrása egyfelől a Szahalin-I projekt, amelybe 2005-ben egyedüli orosz társként vásárolják be magukat 20 százalékkal, másrészt pedig az Oroszország és Kazahsztán tengeri határán lévő Kurmangazi 7,3 milliárd hordós tartalékát birtokló koncessziós társaság 25 százalékos részvénypakettje, plusz további 25 százalék opciós joga.

Adott tehát a hatalmas tartalékállomány. Adott a magas kormányzati posztra felkapaszkodott, kérlelhetetlen vezető Igor Szecsin személyében. Emellett adott az

immár RTS-adatok szerint több mint 100 milliárd dollár összértékű, orosz piacon elsőként évi 100 millió tonna kőolaj kitermelést produkáló vállalat. A Rosznyefty 2007-re az összes lényeges összevetésben megelőzte belföldi vetélytársait. Az orosz termelés és exportmennyiség több mint egyötödét ők adják, maguk mögé utasítva a Lukoilt, a TNK-BP-t, a most már Magyarországon is ismerősen csengő nevű Szurgutnyeftjegazt, valamint a Gazprom Nyeftyet.

A legszembetűnőbb a finomítók felvásárlása terén tapasztalható aktivizálódása. A finomítás értékteremtés: a feldolgozott nyersolaj végtermékei (üzemanyagok, fűtőolajok, vegyipari termékek) olyan mértékű hozzáadott értékkel gyarapodnak, amelyek jelentősen megnövelik az eladandó termék piaci árát. A Rosznyefty csak 2006-hoz képest is megnégyszerezte finomítói kapacitását, és piacvezetővé vált ebben az összevetésben is. Legdinamikusabb egységei az angarszki, a samarai és a novokujbisevszki feldolgozók. Az export terén sem tétlen az új orosz olajmonstrum. Az 59 százalékban tengeren bonyolított orosz szállításokból nagy szeletet szakított a cég, mikor 2004-ben megszerezte az arhangelszki és belokamenkai kikötőegységeket, kiutat találva a Barents-tengerre. A két egységen mára a Rosznyefty exportjának majd fele fut keresztül. Az új Szecsin-birodalom másik fő tájékozási pontja a Távol-Kelet. A kínai CNPC-vel (China National Petroleum Corporation) 2006-ban kötött átfogó megállapodás, valamint a Szahalin-III-ban való együttműködés az ugyancsak kínai Sinopec-vel érzékelteti, hogy a cég határozottan célul tűzte ki a keleti terjeszkedést.

A Rosznyefty félelmetes térnyerésének eddigi legfőbb áldozata talán a Lukoil lett. A mára minden tekintetben második helyre

Finomítói kapacitás az orosz kőolajpiacon 2007-ben (millió tonna)

	2007	Részesedés %	2006	Részesedés %	Különbség %
Rosznyefty	48,76	21,33	10,99	5,01	443,68
Lukoil	42,50	18,59	39,49	17,99	107,62
TNK–BP	21,90	9,58	21,96	10,00	99,73
Szurgutnyeftyegaz	19,79	8,66	20,19	9,20	98,02
Basnyeftyehim	19,23	8,41	19,09	8,69	100,73
Gazprom Nyefty	16,50	7,22	16,28	7,41	101,35

Forrás: Gazprom Nyefty 2007 Annual Report

szoruló társaság otthon folyamatos defenzívába szorult. Így nem véletlen, hogy legújabb kapcsolatait is külföldi irányba tereli. A részlegesen a londoni tőzsdén bejegyzett Lukoil a legeredményesebb közép-ázsiai orosz koncessziótulajdonosnak tekinthető. A legátláthatóbb és legfüggetlenebb orosz olaj-magántársaság licenccel, illetve társasági tulajdonrészsel bír Azerbajdzsánban (a Sakdeniz 10 százaléka), Kazahsztánban (Karacsaganak mező 15 százaléka), Üzbegisztánban, sőt még Irakban is. Ez utóbbi főleg elsőrendű portéka. Ami a forgalmazást illeti, 2007-ben 38,1 millió tonnányi kőolaj kivittel büszkélkedő cég kereskedelme felének célpontja Primorszk és Novorosszijszk kikötői, 13 százalékban pedig a Barátság vezetéken át Németország. A CPC-be (Caspian Pipeline Consortium) való bekapcsolódásuk mind a vezetéképítésből, mind a vezeték saját olajjal való feltöltéséből bőséges jövedelemmel kecsegtet. A belföldi koncessziókról rendre lemaradó Lukoil másik terjeszkedési kísérlete a benzinkutak külföldi üzembe állítása. Így van jelen mára az Egyesült Államok, Törökország, Grúzia, Lengyelország, Csehország, Belgium, vagy akár Magyarország üzemanyagpiacán is. A töltőállomások gombaként való szaporodása azonban csekély vigasz, értékük, jövedelemtermelő képességük ezreléke csupán az olajiparának.

Népjólét vagy nagyvállalatiság?

A „Rosznyefty-gömböc” terjeszkedése már túlnőtt az olajipar vertikumán is, s mára a Gazprom földgázpiaci primátusát több oldalról kikezdeni képes erővé vált. A két óriásvállalat 2004–2005-ben elakadt fúziós terve után a Rosznyefty most már kívülről „hámozza” a földgázgigász befolyását. A Gazprom bekerítéséhez eszközül szolgálhat az orosz belső piac, a fogyasztás aránytalansága. Ez a kihívás talán a legkellemetlenebb a szovjet örökségek sorában. Mint már fentebb említettem, az orosz primer energiamérleg 51 százalékos földgázfüggést mutat. Hiába a folyamatos évi 25 százalékosra tervezett fogyasztói áremelkedés (2009-ben ez csak öt százalék lesz a világpiacon a válság miatt), a belső piacon még mindig töredékébe kerül a gáz ahhoz képest, mint ami kivitelre megy. Oroszország háztartásai és ipari fogyasztói (közülük is leginkább a villamosenergia-ipar és a fémipar) 2007-ben a kitermelt 607 milliárd köbméter gázból 438-at fogyasztottak el. Ez a 70 százalékon felüli arány – felesleges magyarázni – félelmetes pazarlás. A népgazdasági, szociális elvárásoknak megfelelően kialakított árak béklyóba kötik az egyéb tevékenységeiben dinamikus vállalatot. Példaként elég megemlíteni azt, hogy a Gazprom 2007-es beszámolója szerint az Európába irányuló földgáz ezer köbmé-

terenkénti átlagára 367,5 dollár volt, míg a belföldön eladotté csupán 69,4 dollár. A több mint ötszörös különbség az árakban kemény veszteség – s változatlan fenntartása a belerokkanás biztos jele.

Az export mint „szent tehén”

Az orosz szénhidrogénexport – ezen belül is kifejezetten a földgáz kivitel – a nemzetgazdaság alapköve, a nemzeti stratégiaalkotás alfája és ómegája egyben. Oroszország megbízható szállító. Öntudatos, ámde kiszámítható partner. Tudta és tudja ezt róla mindegyik vele szerződő állam: az első hosszú távú ellátási szerződést kötő Ausztria – pontosabban annak nevében az akkor még száz, ma 31,5 százalékban állami tulajdonú OMV – és az annak 1968-as példáját követő Olaszország, Németország, Finnország és Franciaország is. A kölcsönös bizalmat erősítő szerződések megkötése után 1973-tól kezdve megindultak az első jelentősebb szállítmányok a korábban már megépített vezetéken, a Testvériségen. A kezdetben csak rövidebb időre kötött kontraktusok mára hosszú távú gázellátási szerződésekbe nőttek ki magukat. Nyugat- és Közép-Európa országainak és az Ázsiába mélyen belenyúló keleti óriásállamnak a sorsa végleg összefonódott.

Itt érdemes egy történeti momentumra rávilágítani, amely a ma tapasztalható eseményekkel is szoros összefüggésre hívja fel a figyelmet. Ez az Amerikai Egyesült Államok attitűdje. Még a nyilvánosságnak szánt kongresszusi jelentésekből is kitűnik, hogy az USA az 1970–1980-as években megkötött nagy gázellátási szerződéseknel sem volt tétlen. Ugyanolyan, ha nem nagyobb vehemenciával próbálta európai szövetségeseinek tudomására hozni már

akkor is, hogy kifejezetten mások az elképzelései az európai energiaellátás biztosításának lehetőségeiről. A nemcsak érvekkel operáló nyomásgyakorlás nem váltotta ki az USA által remélt hatást, de a korábbi politika fejekben való továbbélése az EU–orosz energiakapcsolatokhoz való mai hozzáállást is megpecsételte.

Az orosz–európai egymásrautaltság egyik oldala feltételezi, magával vonja a másikat: az orosz földgázexport 75 százalékban Európába irányul (ez a mérték az orosz szemszöget látta: ők ugyanis a kimutatásaikban Ukrajnát és Fehéroroszországot nem „európai piacnak” tüntetik fel, hanem FÁK-államokként, így külön rubrikában szerepelnek), míg az európaiak földgázfelhasználásának körülbelül negyven százalékát fedezi orosz gáz, melynek exportját a Gazpromexport bonyolítja le. Ezen kívül a Gazpromnak csupán egyetlen kizárólagos jogosultsága van, mégpedig a nagy nyomású vezetékek építése és üzemeltetése. A legfontosabb nyugat-európai partner 2007-ben Németország 39,2 milliárd köbméterrel, őt követik a törökök, az olaszok és a franciák. Nem mehetünk el szó nélkül amellett sem, hogy a sorban az „előkelő” ötödikek mi, magyarok vagyunk

Szállítási egyszeregy. A kőolaj esetében a legolcsóbb a tankhajóval való szállítás. Ezt körülbelül négyszeres árral a csővezeték követi (itt főleg a kezdeti beruházás emészt fel irdatlan költségeket), majd az ezekhez képest jóval gazdaságosabb vasúti, illetve közúti szállítás. Földgáz esetében eltérő a képlet, ott a vezetékes szállítás a kifizetődőbb a cseppfolyósítással szemben. Megjegyzendő, hogy az LNG (liquefied natural gas) a 2007-es esztendőben a nemzetközi gázkereskedelem negyedét adta 226,4 milliárd köbméteres kapacitással. A speciális, dupla falú tankereket és horribilis költségű átalakító kikötői terminálok építését, üzemeltetését igénylő eljárás iránt számos ország érdeklődik.

nem csekély, 7,5 milliárd köbméteres behozattal.

A világot sűrű érrendszerként behálózó vezetékek integráló szerepe megkérdőjelezhetetlen, ideológiamentességük pedig sarkalatos pontjuk. Az elképesztő távolságokat áthidaló, egymást tápláló rendszerek léte, biztonsága tartós kapocs, megsértése, elpusztítása *casus belli*. Érdemes itt néhány megjegyzést fűzni a mai vitákhoz. Először is egy vezeték megépítését mélyreható, alapos pénzügyi, műszaki, kivitelezési és tőke megtérülési tervezés előzi meg, s így a szándékot gyakran felülírja a valóság. Másodsor, a két vagy több országot összekötő vezetékek további gazdasági, politikai szövetségeket képesek indukálni, de ami ennek a másik olvasata, hogy a kimaradó államokból tartós bizalmatlanságot, gyanakvást, akár sértődöttséget is kiválthat. Fontos továbbá, hogy csak egy dolog a szállítási szerződéseket megkötni, és egészen más azokat teljesíteni, az ígért vállalásokat pontosan, kiszámíthatóan végrehajtani. A teljesítés kockázata jelentős, azzal számolni nemcsak szükséges, hanem elengedhetetlen.

A Nabucco és a Déli Áramlat esetében mi másról is lehetne szó, mint a két, Európát délkeleti irányból feltankolni óhajtó vezeték versengéséről, a párhuzamos akaratokról. Nem célom a vezetékek összehasonlítása, megtették ezt már sokan, de néhány aspektus mellett nem mehetünk el szó nélkül.

Az első, talán legfontosabb, hogy egy esetleges 31 milliárd köbméteres évi kapacitású vezeték a várható 500 milliárdos fogyasztáshoz viszonyítva nem jelent érdemi, szignifikáns diverzifikációt. Az elhúzódó disputa láthatóan több bizonytalanságot gerjeszt, mint amennyi megoldást kínál.

A második aspektus Közép-Ázsia államainak sajátos viselkedése. A „szekuláris autoriterek” (Kazahsztán, Azerbajdzsán, Türkmenisztán, Üzbegisztán), az EU-tagjelölt Törökország és a síita köztársaság Irán határozott, autonóm fellépése a megbeszélések során talán egyeseket meglephetett. Kedvező földrajzi adottságaik, bizonyított és feltételezett készleteik okán azonban teljes mértékben érthető, miért is fontolgatják oly hosszan a több oldalról hozzájuk beérkező ajánlatokat. Természetesen Irak sem elfelejthető, bár még kérdéses, hogy a csatlakozási pontnál élő, „mindenhol hazátlan” kurdokkal milyen alku árán lehet egyezsége jutni.

A harmadik, szerintem méltatlanul keveset hangsúlyozott szempont a burgenlandi Baumgarten szerepe. Bármelyik variáció valósuljon ugyanis meg – az Oroszország támogatja, már kormányközi megállapodás szintjéig eljutó „*Juzsnij potok*”, és/vagy a csupán tervezési fázisban toporgó Nabucco, vagy esetleg egy misztikus harmadik –, egy közös pont biztosan van, és ez Baumgarten. A város melletti gázelosztó központ és a hozzá kapcsolódó, amerikai mintára létrehozott „gáztözsde” (*Central Europe Gas Hub – CEGH*) megközelítőleg évi 100 milliárd köbméter földgáz disztribúcióját határozza majd meg. Az sem elhanyagolható szempont, hogy a tulajdonos és üzemeltető osztrák társaságon ma – egy Putyinnal 2007. május 25-én kötött megállapodással – 50-50 százalékos arányban az OMV és a Gazprom osztozik...

A negyedik, talán legtávolabb mutató motívum, hogy Közép-Ázsiában Európa (maga mögött, vagy éppenséggel előtt tudva az Egyesült Államokat) egy olyan régióba lépett, amelyben bizonytalan számára minden lépés. Ezen Moszkva mérhetetlenül nagyobb tapasztalattal, helyisme-

rettel és beágyazottsággal rendelkezik, mint bármelyik riválisa – s ez nem csak az energetika szemszögéből lényeges. Az Oroszország „lány altestébe” való drasztikus beavatkozás könnyen hivatkozási alappá válhat az orosz érdekeknek az európai perifériákon fekvő államokkal vagy az EU-tagállamokkal szemben való közvetlen, intenzívebb érvényesítésére.

Oroszország számára az exportkötelezettségek precíz teljesítése az energiaiparán belüli kihívások sorában az egyik leg-

fontosabb. Azzal kezdtem, hogy Oroszország megbízható szállító és kiszámítható partner. Most azzal zárom a gondolatsort, hogy emellett európai energiapiaci résztvevő. Ez többet jelent, mint a gazdasági összefonódásoknak elvi deklarációját, ez azt hangsúlyozza, hogy Oroszország és Európa többi országának sorsa szükségszerűen és megváltoztathatatlanul összekapcsolódik a jövőben is – s ez a kölcsönös előnyök kihasználásával igazi nemzetközi gazdasági erénnyé és erősséggé válhat. ■

Irodalom

- ОАО Газпром Финансовый Отчет 2007
- Gazprom v cifrah gg 2002–2006
- Gazprom Neft Annual Report 2007
- British Petroleum Statistical Review of World Energy 2008
- Rosneft: Annual Report 2007
- Rosneft: Sustainable Development Report 2007
- Lukoil Factbook 2006, 2007, 2008